

УДК 316.74:37:004(045)

doi: 10.15421/17174

Дистанційне навчання як інноваційна форма освіти

Н.О. Половая

sosenovitch.natalia@ukr.net

Національний авіаційний університет

03680, Київ, пр. Космонавта Комарова, 1

Статтю присвячено проблемі дистанційного навчання як іноваційної форми освіти. Авторкою наголошено на тому, що дистанційне навчання дає можливість розширити студентський контингент без помітного збільшення професорсько-викладацького складу і зростання витрат на матеріальне забезпечення навчального процесу. Теоретична рефлексія цього процесу перебуває в основі ідеї глобального віртуального університету американського зразка. Віртуальний університет займається підготовкою кадрів для віртуального суспільства, тому він абстрагується від ситуації на конкретних ринках праці, проте потенційно дає можливість здійснювати селекцію студентів, дозволяючи відбирати найбільш здібних. На відміну від такого підходу, світоглядно і психологічно підкріпленого установками прагматизму, європейська традиція прагне модернізувати витратну модель вищої освіти, яка все частіше піддається критиці.

Описуючи соціально-рольові особливості такої комунікації, авторкою наголошено на тому, що дистанційне навчання дозволяє внести елемент невимуженості і розкутості у відносини між викладачем і студентом. У його рамках, поряд з дидактичними завданнями, вирішуються також деякі культурні та психологічні проблеми. Аудиторія у віртуальному просторі розцінюється більшістю слухачів як безпечне місце навчання, де можна отримати емоційну підтримку; учні не бояться зробити помилку, здатися неосвіченими або недостатньо ґрудованими.

Високий ступінь толерантності викладача тут є не стільки особистісною, скільки об'єктивною позиційною характеристикою, яка сприймається слухачами як емоційно забарвлена. Тим самим створюються додаткові резерви дистанційного навчання: ідентифікація викладача із змістом курсу, зростання почуття власної гідності і самоповаги серед учнів, які набувають такі важливі соціальні вміння і навички, як самоконтроль, керування власним інтелектуальним розвитком, структурування навчального процесу тощо.

Ключові слова: дистанційне навчання; освіта; інноваційна освіта; соціально-рольові особливості; віртуальний університет

Distance learning as an innovative form of education

N.O. Polovaya

sosenovitch.natalia@ukr.net

National aviation university

1, Komarova Ave., Kyiv, 03680, Ukraine

The article deals with the problem of distance learning as an innovative form of education. It has been emphasized by the author that distance learning allows expanding the student contingent without the noticeable increase in the teaching staff and the increase of educational process' maintenance costs. The theoretical reflection of this process lays in the basis of the idea of the American model of global virtual university. Virtual university prepares staff for virtual society, that's why it steps back from the specific situation on the labor markets, but potentially enables to carry out selection of students, allowing selection of the most capable ones.

In contrast to this ideological and psychological approach, grounded by pragmatic ideas, the European tradition seeks to modernize the costly model of the higher education, which is now being criticized more and more often.

Describing the socio-role peculiarities of such communication, it has been emphasized by the author that distance learning allows bringing an element of easy communication and relax in relations between a teacher and a student. Within it, some cultural and psychological problems are solved along with didactic tasks. The audience in cyberspace is seen as safety learning space by most listeners. There they can get the emotional support; students are not afraid of making mistakes, being non-educated or insufficiently erudited.

The high degree of teacher's tolerance here is not so much personal, but an objective positive characteristic, which is understood by students as the emotionally colored one. In such way additional reserves of the distance learning are created: the identification of the teacher with the course content, the increase of self-esteem and self-confidence feelings among students who get such important social skills like self-control, control of their own intellectual development, the learning process structuring and so on.

Keywords: distance learning; education; innovative education; social role features; Virtual University

Цитування даної статті: Половая Н.О. Дистанційне навчання як інноваційна форма освіти / Н.О. Половая // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 1(141). – С. 27-31.

Citation of this article: Polovaya, N.O., 2017. Dystantsiynе navchannya yak innovatsiyna forma osvity [Distance learning as an innovative form of education]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 1(141), 27-31. doi:10.15421/17174 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 01.12.2016

Дистанционное обучение как инновационная форма образования

Н.А. Половая

sosonovitch.natalia@ukr.net

*Национальный авиационный университет
03680, Киев, пр. Космонавта Комарова, 1*

Статья посвящена проблеме дистанционного обучения как инновационной формы образования. Автором отмечено, что дистанционное обучение дает возможность расширить студенческий контингент без заметного увеличения профессорско-преподавательского состава и рост расходов на материальное обеспечение учебного процесса. Теоретическая рефлексия этого процесса находится в основе идеи глобального виртуального университета американского образца. Виртуальный университет занимается подготовкой кадров для виртуального общества, поэтому он абстрагируется от ситуации на конкретных рынках труда, однако потенциально дает возможность осуществлять селекцию студентов, позволяя отбирать наиболее способных.

В отличие от такого подхода, мировоззренчески и психологически подкрепленного установками прагматизма, европейская традиция стремится модернизировать затратную модель высшего образования, все чаще подвергается критике.

Описывая социально-ролевые особенности такой коммуникации, автором отмечено, что дистанционное обучение позволяет внести элемент непринужденности и раскованности в отношения между преподавателем и студентом. В его рамках, наряду с дидактическими задачами, решаются также некоторые культурные и психологические проблемы. Аудитория в виртуальном пространстве расценивается большинством слушателей как безопасное место учебы, где можно получить эмоциональную поддержку; ученики не боятся сделать ошибку, показаться невежественными или недостаточно эрудированными.

Высокая степень толерантности преподавателя здесь является не столько личностной, сколько объективной позиционной характеристикой, воспринимается слушателями как эмоционально окрашенная. Тем самым создаются дополнительные резервы дистанционного обучения: идентификация преподавателя с содержанием курса, рост чувства собственного достоинства и самоуважения среди учащихся приобретают такие важные умения и навыки, как самоконтроль, управление собственным интеллектуальным развитием, структурирование учебного процесса.

Ключевые слова: дистанционное обучение; инновационное образование; социально-ролевые особенности; виртуальный университет

Постановка проблеми. В XXI столітті, столітті новітніх технологій багато аспектів суспільного життя переноситься в мережу, прискорюючи тим самим темпи розвитку інформаційного суспільства та долаючи часові і просторові бар'єри. У цьому випадку освіта не стає винятком. На сьогоднішній день не обов'язково знаходиться поруч з викладачем. Досить довгий час існує заочна форма навчання студентів, але її можливості досить обмежені. Інтернет дає властивості розширити їх, зробити заочне навчання таким, щоб воно було повноцінним і всеохоплюючим. Сьогодні в умовах економічних відносин та жорсткої конкуренції на ринку праці важливе значення мають знання, уміння, навички та досвід. Професіонал ХХІ століття – це людина, яка вільно користується сучасними інформаційними технологіями, постійно розширює та вдосконалює свій професійний рівень. Набуття нових знань та навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства, значно більше відкриває можливості самореалізації та сприяє кар'єрному росту. Але однією з основних перешкод, яка виникає на шляху тих, хто хоче продовжити навчання (враховуючи, що більшість з них уже працює), є недостатньо часу. Більшість людей не має можливості приїжджати кожного дня на заняття до навчального закладу. Іншою важливою перешкодою є відстань, якщо навчальний заклад розташований в іншому місті, часто відвідування занять є також незручним та дорогим.

Варто враховувати, що «класична» заочна форма навчання часто не виправдовує своїх очікувань. Знання, які здобуває студент, досить часто є

поверхневими, а самі заняття непродуктивними. Крім того, навчальний процес продовжується протягом тривалого проміжку часу.

Мета дослідження – побудова характеристики дистанційного навчання як інноваційної форми освіти. Завданнями статті є визначення соціально-ролевих особливостей дистанційного навчання та його принципів.

Аналіз досліджень і публікацій. Таким чином, відповідаючи певним сучасним вимогам до освіти, зокрема, оперативності і актуальності здобуття знань, дистанційна освіта все ж сприймається як певний експеримент. В даний час у багатьох країнах відбувається процес пошуку оптимальних варіантів функціонування додаткової освіти і її взаємодії з традиційною освітою та іншими явищами світового процесу розвитку освіти. Ще в 2001 р. 56% вищих навчальних закладів США пропонували програми дистанційного навчання [12, с.174]. Перш ніж розглянути дистанційне навчання в українських контекстах, зауважимо, що, аналізуючи ситуацію в світі, Т. Стюарт зауважує: «Сподіваюся, що в кожному університеті, в кожній аудиторії можна буде просто підключити свій модем і зв'язатися з бібліотекою, як це робиться, наприклад, у Берклі, що кожен студент матиме свій леп-топ і навчитися з ним поводитися. Висловлю ще одну утопію: сподіваюся, що і кожен професор навчиться з ним поводитися» [12, с. 197-198].

Розуміючи дистанційне навчання не тільки як педагогічну технологію, але й як соціальну практику, необхідно підкреслити, що воно сприяє здійсненню модернізаційної трансформації комунікативних про-

цесів у вищій школі. У розвинених країнах Заходу, а в перспективі і в усьому світі, дистанційне навчання є можливістю подолати витратність вищої освіти.

Зауважимо, що розгалужене, багатоаспектне дистанційне навчання є дорогим навіть для Німеччини, де його впровадження відстає від США, не кажучи вже про Україну [8, с. 38-42]. Однак у перспективі воно дозволяє здешевити вищу освіту, при цьому підвищуючи її якість.

Серед стимулів розвитку світового ринку дистанційного навчання Т. Топчій виділяє:

1. зростаючий світовий попит на освіту у глобалізованій економіці (за прогнозами він буде продовжувати збільшуватися);

2. можливість отримання прибутку: венчурний капітал відкрив дистанційну освіту, яка стала чималим бізнесом (величезні суми витрачаються на організацію «злиття» освіти та Інтернету, нарівні з електронною комерцією тепер існує і електронна освіта);

3. швидкість поширення інновацій, яка «підштовхує» ринок і, відповідно, кількість коштів, вкладених в інформаційні технології, стає все більшою [4, с.13-17].

Деякі експерти наголошують, що створення віртуальних університетів спричиняє комерціалізацію освітньої функції університету і рушійними факторами стають вартість і зручність, а не освітні стандарти або якість.

Виклад основного матеріалу. Результатом процесу інформатизації суспільства та освіти є виникнення дистанційного навчання як найбільш перспективної, гуманістичної, інтегральної форми освіти, орієнтованої, на індивідуалізацію навчання.

Дистанційне навчання – сукупність наступних заходів, які включають:

1. способи надання учбового матеріалу студенту;
2. способи контролю успішності студента;
3. способи консультації студента програмою-викладачем;
4. способи інтерактивної співпраці викладача та студента;
5. можливість швидкого доповнення курсу новою інформацією, корекція помилок [5, 48].

Передумовами розвитку дистанційного навчання є:

- стрімкий розвиток інформаційних технологій;
- безперервне зниження вартості послуг на підключення і використання
  - глобальної мережі Інтернет, її ресурсів і сервісів;
  - значне поглиблення процесів впровадження інформаційних технологій
    - в освітню практику;
    - суттєве поширення засобів комп'ютерної техніки серед населення.

Дистанційне навчання – це нова організація освітнього процесу, яка ґрунтується на використанні як найкращих традиційних методів навчання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також базується на принципах самостійного навчання, призначена для широких верств населення незалежно від їх матеріального забезпечення, місця проживання, стану здоров'я [12, с.103].

Дистанційне наавчання дає можливість запроваджувати інтерактивні технології викладання матеріалу, здобувати повноцінну освіту, підвищувати кваліфікацію співробітників у територіально розподілених місцях. Процес навчання може відбуватися будь-де та будь-коли, єдиною умовою виступає доступ до мережі Інтернет. Також дистанційне навчання трактують як «технологію отримання знань за допомогою використання телекомунікаційних засобів, коли взаємодія того, кого навчають та викладача проходить на відстані» У дистанційному навчанні трансформуються роль та вимоги до викладачів. Лекції складають тільки незначну частку, процес навчання орієнтує студентів на творчий і самостійний пошук інформації, вміння самостійно набувати необхідні знання та застосовувати їх у вирішенні практичних завдань з використанням сучасних технологій. Викладачі дистанційних курсів повинні мати загальну, універсальну підготовку – опанувати сучасні педагогічні та інформаційні технології, бути психологічно готовими до роботи зі студентами у новому навчально-пізнавальному середовищі.

Завдяки використанню таких засобів дистанційного навчання, як дискусійні форуми електронні обговорення засвоєного матеріалу, списки розсилання, створюється зовсім нове навчальне середовище, в якому студенти відчують себе невід'ємною частиною колективу, що посилює мотивацію до навчання. Викладачі мають володіти методами створення та підтримки такого навчального середовища, складати стратегії проведення цієї взаємодії між учасниками навчального процесу, підвищувати творчу активність та власну кваліфікацію.

Характерними рисами дистанційного навчання є:

1. гнучкість – студенти, які навчаються в системі дистанційної освіти, в основному не відвідують регулярні заняття, а працюють у вигідний для себе час, у зручному місці й темпі, це дає перевагу тим, хто не може або не хоче змінювати свій звичайний спосіб життя. Студентові формально не потрібно дотримуватися якихось освітніх обов'язків. Кожний може навчатися стільки, скільки йому індивідуально потрібно для оволодіння навчального предмета та отримання потрібних для нього заліків за обраними курсами;

2. модульність – в основі програм дистанційного навчання лежить модульний принцип. Кожний окремий курс формує цілісне уявлення про певне предметне середовище. Це дає можливість із сукупності незалежних курсів-модулів скласти навчальну програму, яка відповідає його індивідуальним або груповим потребам;

3. економічна ефективність – досвід закордонних недержавних центрів дистанційного навчання показує, що кошти на підготовку фахівця складають приблизно 60 % від витрат на його підготовку за денною формою. Відносно низька собівартість навчання забезпечується за рахунок концентрації та уніфікації змісту, орієнтації технологій дистанційного навчання на велику кількість студентів, а також більш ефективного використання наявних навчальних площ та технічних засобів, наприклад у вихідні дні;

4. нова роль викладача – він повинен виконувати такі функції, як координація пізнавального процесу, коригування курсу, що викладається, консультування при узгодженні індивідуального навчального плану, керівництво навчальними проектами та інше. Він здійснює керування навчальними групами взаємопідтримки, допомагає студентам у їх професійному самовизначенні;

5. несинхронна, як правило, взаємодія студентів та викладача допускає обмін повідомленнями шляхом їхнього взаємного посилання на адреси кореспондентів. Це дає можливість аналізувати інформацію, що надходить, та відповідати на неї у будь-який час. Засобами несинхронної взаємодії є електронна, голосова пошта або ж електронні комп'ютерні мережі;

6. спеціалізований контроль якості освіти – формами контролю в дистанційному навчанні виступають дистанційні іспити, співбесіди, практичні, курсові та проектні роботи, екстернат, комп'ютерні інтелектуальні тестувальні системи. Важливо підкреслити, що розв'язання проблеми контролю якості дистанційного навчання, його відповідності освітнім стандартам та вимогам має принципове значення для успіху всієї системи. Від успішності її вирішення залежить академічне визнання дистанційних курсів, можливість їх прийняття у традиційних навчальних закладах. Тому для здійснення контролю в системі дистанційної освіти повинна бути створена єдина система державного тестування.

Можна зробити висновок, що технологія дистанційного навчання — це сукупність методів, форм та засобів взаємодії з людиною у процесі самостійного, але обов'язково контрольованого засвоєння певного масиву знань. Навчальна базується на засадах відповідного змісту та має задовольняти вимоги його подання. Зміст, який пропонується для засвоєння акумулюється в спеціальних курсах та модулях, що призначені для дистанційного навчання з урахуванням наявних в країні освітніх стандартів та вимог, а також у базах даних та знань [7, с.28].

Дистанційне навчання базується на таких принципах:

- Принцип гуманістичності навчання – це найголовніший принцип у системі безперервного інтенсивного навчання, а особливо в системі дистанційного навчання. Його мета полягає в спрямованості навчання та освітнього процесу загалом на людину, у створенні максимально сприятливих умов для освоєння студентами соціально накопиченого досвіду, у вияві творчої індивідуальності, високих громадянських моральних, інтелектуальних якостей, що будуть забезпечувати особистості соціальну захищеність, безпечно та комфортно існування.

- Принцип пріоритетності педагогічного підходу при плануванні освітнього процесу в системі дистанційної освіти. Сутність цього принципу полягає в тому, що проектування системи дистанційної освіти потрібно починати з формування теоретичних концепцій, створення дидактичних моделей процесів, запланованих для реалізації.

- Досвід дистанційного навчання дає можливість стверджувати, що коли пріоритет на боці педагогічної сторони, система стає більш ефективною.

- Принцип педагогічної доцільності застосування нових інформаційних технологій – він вимагає педагогічної оцінки ефективності кожного кроку проектування та формування системи дистанційної освіти. Тому на перший план потрібно ставити не запровадження техніки, а відповідне змістове наповнення навчальних курсів та освітніх послуг.

- Принцип вибору змісту освіти. Зміст дистанційної освіти повинен відповідати нормативним вимогам державного освітнього стандарту та вимогам ринку.

- Принцип гарантування безпеки інформації, що циркулює в системі дистанційної освіти – відповідно до цього принципу слід передбачати

- організаційні та технічні засоби безпечного і конфіденційного зберігання, передачі та використання потрібних відомостей.

- Принцип стартового рівня освіти – ефективне навчання в системі дистанційної освіти вимагає відповідного набору знань, умінь, навичок.

- Принцип відповідності технологій навчання – технології навчання повинні бути адекватними моделям дистанційного навчання. Так, у традиційних дисциплінарних моделях як організаційні форми навчання використовуються лекції, семінарські й практичні заняття, імітаційні або ділові ігри, лабораторні заняття, самостійна робота, виробнича практика, курсові й дипломні роботи, контроль засвоєння знань і умінь.

- Принцип мобільності навчання – суть його полягає в створенні інформаційних мереж, баз даних та банків знань для дистанційного навчання, що надають змогу студенту скоригувати або доповнювати свою освітню програму в потрібному руслі за відсутності відповідних послуг у вищому навчальному закладі, де він навчається. При цьому необхідне збереження інформаційної інваріантності освіти, що дає можливість переходу з одного ВНЗ до іншого за спорідненими або іншими напрямками.

- Принцип неантагоністичності дистанційного навчання наявним формам освіти – проєктована система дистанційної освіти зможе дати необхідний соціальний та економічний ефект за умов, якщо створювані і впроваджені інформаційні технології стануть нечужорідним елементом у традиційній системі вищої освіти, а природно інтегруватимуться в нього [3, с.104].

Таким чином, відповідаючи певним сучасним вимогам до освіти, зокрема, оперативності і актуальності отримання знань, дистанційна освіта все ж сприймається як певний експеримент. В даний час у багатьох країнах відбувається процес пошуку оптимальних варіантів функціонування додаткової освіти і її взаємодії з традиційною освітою та іншими явищами світового процесу розвитку освіти.

Висновки. Дистанційне навчання дає можливість розширити студентський контингент без помітного збільшення професорсько-викладацького складу і зростання витрат на матеріальне забезпечення на-

вчального процесу. Теоретична рефлексія цього процесу лежить в основі ідеї глобального віртуального університету американського зразка. Вразливість цієї ідеї, яка визначає віртуальний університет або віртуальну вищу школу як самодостатні навчальні заклади, криється у відсутності комплексу практик, що базуються на особистісному знанні, а також в ігноруванні аллокативної функції освіти. Віртуальний університет займається підготовкою кадрів для віртуального суспільства, тому він абстрагується від ситуації на конкретних ринках праці, проте потенційно дає можливість здійснювати селекцію студентів, дозволяючи відбирати найбільш здібних [9-10]. На відміну від такого підходу, світоглядно і психологічно підкріпленого установками прагматизму, європейська традиція прагне модернізувати витратну модель вищої освіти, яка все частіше піддається критиці.

Описуючи соціально-рольові особливості такої комунікації, слід підкреслити, що дистанційне навчання дозволяє внести елемент невимушеності і розкутості у відносини між викладачем і студентом. На підставі інтерв'ювання слухачів онлайн-університетського курсу Френсенського Тихоокеанського університету (США) американські соціологи роблять висновок про те, що студенти почувають себе комфортно в ході такого навчання. У його рамках, поряд з дидактичними завданнями, вирішуються також деякі культурні та

психологічні проблеми. Аудиторія у віртуальному просторі розцінюється більшістю слухачів «як безпечне місце навчання, де можна отримати емоційну підтримку; учні не бояться зробити помилку, здатися неосвіченими або недостатньо ґрудованими. Характерно, що міцний емоційний зв'язок між слухачем і викладачем нерідко встановлюється саме в онлайн-режимі навчання. Правда, у цьому зв'язку слід зауважити, що існує асиметричність емоційної насиченості подібних віртуальних контактів. Якщо користуватись термінологією психоаналізу, то з боку слухача нерідко здійснюється перенесення своїх бажань і амбіцій у віртуальний світ, структурований комунікативними діями слухача і тьютора.

Тому було б неправильно розглядати даний вид навчання виключно як натаскування і модернізований варіант традиційного репетиторства. Високий ступінь толерантності викладача тут є не стільки особистісною, скільки об'єктивною позиційною характеристикою, яка сприймається слухачами як емоційно забарвлена. Тим самим створюються додаткові резерви дистанційного навчання: ідентифікація викладача зі змістом курсу, зростання почуття власної гідності і самоповаги серед учнів, які набувають такі важливі соціальні вміння і навички, як самоконтроль, керування власним інтелектуальним розвитком, структурування навчального процесу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Краткий словарь по социологии. / Под ред. Д. Гвишиани, Н. Лапи – М.: Политиздат, 1988. – 564 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник/ За редакцією В. Кременя. Авторський колектив: М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубінко, І. Бабин. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Карпінський Н. Онтологія віртуальної реальності. – Київ.: Мілленіум, 1995. – 352 с.
4. Топчий Т. Інституціоналізація безперервної освіти в Україні: факторна обумовленість. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. соціологічних наук. – Харків: 2006. – 20 с.
5. Огаренко В. Зміна парадигми державного управління та моделі управління вищою освітою// Держава та регіони. – 2004. - №1. – С. 75 – 80.
6. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163
7. Ракитов А. И. Наш путь к информационному обществу /А.И.Ракитов // Теория и практика общественно-научной информации. – М.: ИНИОН РАН, 1989.
8. Тілі Ч. Державне ресурсовилучення і демократія / Ч.Тілі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2007. №4. С. 38 – 42.
9. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ», 1999. – 387 с.
10. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 776 с.
11. Турен А. Возращение человека действующего. Очерк социологии. /А. Турен – М.: Научный мир, 1998. – 204 с.
12. Stewart T. A. Intellectual Capital. / T. A. Stewart; The New Wealth of Organizations. N.Y.; L., 1997. - 169 с.

REFERENCES:

1. Gvishiani, D., Lapi, N., 1988. Kratkiy slovar po sotsiologii [Brief dictionary on sociology]. 564. Politizdat, Moscow (in Russian).
2. Kremeny, V., Stepko, M., Bolyubash, Ya., Shynkaruk, V., Hrubinko, V., Babyn, I., 2004. Vyshcha osvita Ukrainy i Bolons'kyu protses [Ukraine Higher education and the Bologna process]. 384. Navchal'na knyha – Bohdan, Ternopil' (in Ukrainian).
3. Karpins'kyy, N., 1995. Ontolohiya virtual'noyi real'nosti [Ontology of virtual reality]. 352. Millenium, Kyiv (in Ukrainian).
4. Topchiy, T., 2006. Instytutionalizatsiya bezperervnoyi osvity v Ukraini: faktorna obumovlenist' [The institutionalization of continuing education in Ukraine conditioning factor]. 20. Kharkiv (in Ukrainian).
5. Oharenko, V., 2004. Zmina paradyhmy derzhavnoho upravlinnya ta modeli upravlinnya vyshchoyu osvitoyu [Changing the paradigm of governance and management model higher education]. Derzhava ta rehiony 1, 75 – 80 (in Ukrainian).
6. Okinavs'ka Khartiya hlobal'noho informatsiynoho suspil'stva [Okinawan Charter of Global Information Society]. Access mode: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163 (in Ukrainian).
7. Rakitov, A.I., 1989. Nash put k informatsionnomu obschestvu [Our way to the information society]. Teoriya i praktika obschestvenno-nauchnoy informatsii. INION RAN, Moscow (in Russian).
8. Tili, Ch., 2007. Derzhavne resursovylyuchennya i demokratiya [The power of resource and democracy]. Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh 4, 38 – 42 (in Ukrainian).
9. Toffler, E., 1999. Tretya volna [The third wave]. 387. ООО «Фирма Издательство АСТ», Moscow (in Russian)
10. Toffler, E., 2002. Shok budushego [Shock of the future]. 776. ООО «Издательство АСТ», Moscow (in Russian)
11. Turen, A., 1998. Vozvrashchenie cheloveka deystvuyushego. Ocherk sotsiologii [Return of the person acting. Essay on Sociology]. 204. Nauchnyiy mir, Moscow (in Russian).
12. Stewart, T. A., 1997. Intellectual Capital. 169. The New Wealth of Organizations. N.Y. (in English).